Юрій ВИННИЧУК

НОТАТКИ БУКВОЇДА

Поява „Енциклопедії Львова”, звичайно ж, явище історичне. Бодай тут ми випередили усі інші міста України. Вражають поліграфія, художнє оформлення і, що дуже сумно, ціна.

Про гарні сторони цього видання ще писатимуть не раз, а мені хотілося б зайнятися звичним для себе буквоїдством.

Упорядники допустили одну суттєву помилку. Слід було б відразу відмовитися від фіксування в енциклопедії живих ще осіб (виняток можна б зробити хіба для тих, хто перебуває за межами України, і довідки про них важкодоступні). Довідки про живих ще львів’ян і пов’язаних зі Львовом діячів можна прочитати в багатьох інших виданнях. Але якщо вже почали подавати ці довідки, то слід було передбачити, що з’явиться чимало запитань. При всій повазі до письменника Василя Ґабора, незрозуміло, чому нема Євгена Грицака, Романа Горака і Тараса Возняка, кожен з яких набагато більше приклався до дослідження і відкриття невідомого Львова. Врешті-решт Т. Возняк уже раніше здійснив своєрідний заспів до майбутньої „ЕЛ” в окремих випусках журналу „Ї”, і ігнорування цих матеріалів більш ніж дивне. Таке враження, що певні особи, причетні до формування реєстрів „ЕЛ”, вирішили одноосібно призначити саме себе „смотрящими” над старим Львовом. Очевидно, саме з цих міркувань нема згадки і про видавця Василя Гутковського, хоча жодне інше видавництво не видало стільки книжок про Львів, як його „Піраміда”. Пікантно, що посилання на деякі книжки „Піраміди” в „ЕЛ” трапляються, але... без зазначення видавництва. Тому, коли читаєш про те, що батярські пісні, видані на кількох дисках, були перекладені українською, але при цьому не згадано перекладача, то вже й не дивуєшся.

Друга помилка „ЕЛ” – фіксування преси. Якщо врахувати, що було сотні і сотні видань, то незрозуміло, за яким принципом вибиралися одні й ігнорувалися інші. Бо є безпросвітні „Вікна”, але нема суперпопулярної газети „Wiek Nowy”.

Принцип фіксування культурних діячів, який вкладається у формулу „бував” або „часто бував” у Львові, ледве чи себе виправдовує. Важко відшукати українського культурного діяча, який би не бував у Львові. То що – всіх до енциклопедії? Як-от Сидора Воробкевича. Чому ж тоді нема Винниченка або Гай-Головка? Або матері і доньки Алчевських, які ще й залишили спогади про перебування у Львові. Василь Атаманюк і Тимофій Бордуляк потрапили до „ЕЛ” тільки тому, що... навчалися у Львові.

Гадаю, що мали б фігурувати у „ЕЛ” в першу чергу саме письменники, які присвятили Львову окремі книги. Тому шкода, що нема Яна Бжози або Олекси Горбача, який не тільки залишив спогади про Львів, але й досліджував львівський жаргон. Зате є кагебіст Бєляєв. Нема також данського класика Ґеорґа Брандеса, який не тільки побував у Львові, але й залишив спогади, зокрема і про стосунки з українцями та Франком. Зате є Ліліан Войнич, яка нічого про Львів не залишила.

Щодо довідок про культурних діячів, то слід було робити акцент саме на їхній причетності до Львова, а не пурхати мислію по древу. Яскравий приклад – довідка про Єжи Віттліна, де скрупульозно перераховано усі його книги, жодна з яких до Львова не має найменшого стосунку. Може, автор таким чином „гнав” рядки для гонорару? У довідці про Алембека з бухгалтерською акуратністю перераховано усі польські переклади його творів і... не згадано українського.

Варто було б, аби „ЕЛ” переглянув хтось, хто володіє польською мовою, бо українське написання польських імен і слів деколи дивує. Наприклад, чому „Bitschan” перетворився на „Бічшана”, коли слід би було писати „Бітшан”, адже перед тим був уже „Batsch” як „Батш”. Польське видання „Wytrwamy” перекладено тупо за словником як „Витримаємо”, хоча у словнику можна знайти і точніший переклад – „Вистоїмо”.

Не відповідають дійсності деякі дати народження і смерті. Скажімо, Василя Бобринського розстріляли не 2 лютого 1938-го, а 28 січня. Можливо, це дрібничка, але свідчить якраз про бездумне списування застарілих джерел. Про загибель Юрія Горліс-Горського читаємо фантазію „імовірно, його вбили або викрали радянські агенти”, хоча давно відомо, що його вбили українці, запідозривши, що він є більшовицьким агентом. Неточності трапляються і в назвах творів. Ю. Андрухович упорядкував не „Наш Станіслав”, а „Наш Станиславів”. Легендарний Дракула був не Владом IV, а Владом III.

Трапляються в „ЕЛ” і надумані та некомпетентні твердження. Найбільше мене здивувало, що балак – це „міський діалект польської мови”. Подібні безглуздя з вуст недалеких журналістів та використання ними терміну „ґвара” замість „балаку” – це одне, але коли подібне твердить гм... історик, то це трішки насторожує. Виходить, що батяри Франка, Нижанківського, Керницького, перекупки Бандрівського говорили польською мовою? А як же ж тоді монографія Ярослава Рудницького? Хіба він не довів, що був український варіант балаку?

Спеціально для того, аби такі енциклопедисти, як Гай Юлій Козицький зазнали осяяння на ґрунті львівського балаку, наведу кілька цитат зі статті Ярослава Рудницького „Львівський говір”.

„Незважаючи на те, що українська діялектологія має за собою заслужене минуле, досліди українських учених на цьому полі відносилися головно до села, до мови простолюддя. Нехіть до міста, до досліджування його мови, була спричинена головно неукраїнським елементом в українських містах і вслід за цим поглядом, що місто має багато чужомовних впливів, що його діялект, це „попсована” мова босячні, отже така, що не заслуговує на ближчу увагу, а ще й до того в наукових працях. І коли на Заході почалися досліди, над міськими говорами, над „арґо” великих міст, над мовою босячні, міського пролетаріяту, соціяльних низів, то в нашій науці вперто оминали місто як предмет діялектологічних дослідів, скупчуючи всю увагу на сільських говірках.

Цей однобічний підхід до справи став мені зокрема виразним, коли я в рр. 1929 – 1936 студіював у Львівському університеті й мав змогу познайомитися безпосередньо з говором українського Львова та його передмість. Кількакротне ув’язнення за студентську й громадську діяльність дало мені добру нагоду пізнати говір львівських низів, зокрема таємну мову львівських „батярів”. В 30-их роках я почав робити записи живої, говореної української мови у Львові, зокрема присвячуючи увагу молодому поколінню, з яким мені довелося зустрічатися в мурах „академічної гімназії”.

Далі, характеризуючи свою монографію, він пише: „Ця студія – це перша праця не тільки про мову Львова, але взагалі перша праця про говір українського міста. До праці додано мапу українських (!) говорів для унаочнення місця львівського говору на українському мовному обширі”.

А ось зразок українського львівського балаку із колекції Рудницького. Говорить „Міхалова зи Знисінє”:

„Старий мій ни роби, вчорай був в маґістраті за руботою. Казали му метрику на польске принести, ту дадут паньствову (державну) пусаду: вулиці замітати. „А наразє руботи для кабанув (кабанами поляки називали українців) німа!”

А нидучикані ваши (недочекаєтесь)! Ней вас Памбіх скари (хай вас Пан Біг скарає)! Абисьти нугами пунатігали (щоб ви ноги витягли)! Жибисьти скапали, як сьвічка! Жибисьти го призидентум зрубили, то метрикі на ваши ни пиринисе (на поляка не перепишеться)! Я сі ни хвалю, Павлова, али я ни з тих, жиби за пару шустук цапуви душу занесла. Я ни Юуцька, жи за пуліцая вийшла!

А то ферняк (ніс) на ґвінт (догори), вибалуши сліпакі (очі), накрути куркоцьонґів (накрутить волосся)... шнуруї як ґрабіна (іде як графиня). І мисли, жи Бога за ноги злапала, пані пустирункова. Морда на ґлянц (намальована аж блищить), шпануї на теби з вінкля (дивиться скоса) і „пу хамску (по хамськи) до мні ні балакаць!”

Для читачів з-поза Галичини поясню, що у Львові було заведено називати заміжніх жінок за іменем або фахом їхнього чоловіка, тому – Міхалова, Павлова.

У рецензії на монографію Рудницького Юрій Шевельов зазначив: „Щодо міських діялектів, то тут не тільки не маємо виробленої, усталеної методології, ба навіть не маємо певности, чи можна говорити про українські міські говірки і чи треба їх досліджувати. Справді, ми так багато разів повторювали, що наші великі міста русифіковані або польонізовані, що кінець-кінцем самі в це беззастережно повірили. Тим часом усі наші міста зберігали завсіди українське (!) мовне підґрунтя, всі міста постійно мали приплив українського (!) мовного елементу з сусідніх і дальших околиць. Ніякі примусові русифікації ані польонізації, впроваджувані чужими урядами, не були спроможні припинити цей процес”.

Вочевидь, енциклопедія міста не конче мала б виглядати, як сухе а понадто пересушене довідкове бюро. Скажімо, для написання гасел в „Encyclopaedia Britannica» залучають не фахівців з тої чи іншої галузі, які насправді писати не вміють, а письменників та журналістів, а відтак і гасла там виглядають не як бухгалтерський звіт, а як цікава оповідь.

Гадаю, здешевити видання можна було б і за рахунок гонорарів. Чимало „авторських” довідок в „ЕЛ” – це сумлінно переписані тексти з інших джерел – як українських, так і польських. Але цю „поважну” роботу могли виконати не конче історики, а вже ставити під такою спрепарованою довідкою своє прізвище – принаймні в порядному товаристві – не прийнято. Особливо кумедно, коли до примітивного конспектування польських джерел вдається один із наукових редакторів „ЕЛ”, делікатно не посилаючись на них. Хоча енциклопедія не належить до видань популярних і згадка про книжку *M. Czuma, L. Mazan - Austriackie Gadanie czyli encyklopedia galicyjska,* звідки позичалися гасла про різних „ґоґусів”, таки пасувала б. Особливо, коли це робилося слово в слово.

Трапляються в „ЕЛ” гасла, написані вільно, не посовковоенциклопедичному (Амфітеатр Войцеха Богуславського, Балабани, Григорович-Барський та ін.), їх справді цікаво читати. Для оглядових гасел зразком, як слід такі речі подавати, я б виділив „Аптеки”, а як не слід – примітивні „Готелі”. На жаль, переважає нестравна жвачка з канцеляризмами, невластивими українській мові, „був відправлений”, „було вилучено”, „відзначено” і т. д. або на зразок гасла про газету „Високий Замок”: „Газета виходить п’ять разів на тиждень: у понеділок, вівторок, середу – на 8 сторінках (формат А2), у четвер – на 12-14-16 сторінках (формат А2), у суботу – на 24 сторінках (формат А3)”. Далі скрупульозно перераховані всі додатки до газети. Цікаво, про яку ще газету „ЕЛ” напише настільки ж докладно?